

The Role of Non-Professional Photography in Compiling the Oral History of the Performance of Ayatollah Madani's Altar Martyr in the Holy Defense

Seyyed Mohammad Javad Ghorbi

MA in Islamic Political Thought, Researcher of the History of the Revolution and the Thought of Muslim Thinkers, Iran

Abstract: The oral history of war is considered a part of war studies and many research centers are established and supported in the countries of the world for this purpose. The value of memories and oral history of war developments in the present era is such that even specialized fields have prepared for this purpose. One of the branches related to the oral history of war is the use of photos and images for oral history, and despite the novelty of this issue in the past few years, it has gained many fans in research centers and war researchers; as far as to explain the problem and methodology of the relationship between photos and oral history, research works, authorships and educational workshops have been set up. In Iran, war research institutions have paid attention to this issue, and it seems that the use of images in oral history has an effective role in promoting research on the imposed war. Of course, in addition to the images of war photographers and professional photos, non-professional and amateur images have the potential and capacity to contribute to the oral history of war, and the analysis of the content of war photos can unravel some of the blind spots of the oral history of the war in various issues. One of the active and effective groups in the imposed war are the altar martyrs, and among them, Ayatollah Seyyed Asadullah Madani during the short period of his presence in the imposed war (31 Shahrivar 1359 to 20 Shahrivar 1360), conducted many activities in the fronts, war support and cultural issues, and there are many memories in this regard. But for various reasons, there are no professional pictures and photos of his actions and performance in war zones and war support, and some non-professional and amateur pictures compensate for this gap. In this regard, the present article, using the library-document method and interviews with the relatives of Martyr Madani, tries to address the issue of the role of non-professional images in explaining the oral history of Martyr Madani's performance in the imposed war, and in this way, while explaining the necessity of using non-professional images in the oral history of Martyr Mehrab's actions in the war, refers to the problems of non-professional photography related to him, the oral history of the existence of required pictures of Martyr Madani in private homes, and some examples of the use of non-professional pictures in explaining the oral memories of Martyr Madani.

Key Words: Holy Defense, Oral History, Ayatollah Madani, War Support, Photography.

نقش عکاسی غیر حرفه‌ای در تدوین تاریخ شفاهی عملکرد شهید محراب آیت‌الله مدنی در دفاع مقدس

سید محمدجواد قربی

کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی اسلام، پژوهشگر تاریخ انقلاب و اندیشه متفکران مسلمان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۱/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۵

چکیده

تاریخ شفاهی جنگ بخشی از مطالعات جنگ محسوب می‌شود که مراکز تحقیقاتی فراوانی در کشورهای جهان برای این مهم تأسیس و حمایت می‌شوند و ارزش خاطرات و تاریخ شفاهی تحولات جنگ در عصر حاضر به میزانی است که حتی رشته‌های تخصصی برای این مهم تدارک دیده‌اند. یکی از شاخه‌های مرتبط با تاریخ شفاهی جنگ، استعانت از عکس و تصاویر برای تاریخ شفاهی است و با وجود بداعت این مسئله طی چند سال گذشته، طرفداران بسیاری در مراکز تحقیقاتی و پژوهشگران جنگ پیدا کرده است؛ تا جایی که برای تبیین مسئله و روش‌مندی ارتباط بین عکس و تاریخ شفاهی، آثار پژوهش، تألیف و کارگاه‌های آموزشی برپا شده‌اند. در ایران هم، نهادهای تحقیقاتی جنگ به این مسئله توجه داشته‌اند و به نظر می‌رسد کاربرد تصاویر در تاریخ شفاهی نقش مؤثری در ارتقای پژوهش‌های جنگ تحمیلی دارد؛ البته علاوه بر تصاویر عکاسان جنگ و عکس‌های حرفه‌ای، تصاویر غیر حرفه‌ای و آماتور از پتانسیل و ظرفیت مناسبی برای کمک‌رسانی به تاریخ شفاهی جنگ برخوردارند و تحلیل محتوای تصاویر غیر حرفه‌ای می‌تواند گره‌گشای برخی نقاط کور تاریخ شفاهی جنگ در مسائل مختلف باشد. در این راستا، یکی از اقصای فعال و مؤثر در جنگ تحمیلی، شهدای محراب هستند و در آن میان، آیت‌الله سیداسدالله مدنی در دوران کوتاه حضور ایشان در جنگ تحمیلی (۳۱ شهریور ۱۳۵۹ الی ۲۰ شهریور

۱۳۶۰)، فعالیت‌های زیادی در جبهه‌ها، پشتیبانی جنگ و مسائل فرهنگی انجام دادند که خاطرات زیادی در این خصوص وجود دارد؛ اما به دلایل مختلفی، تصاویر و عکس‌های حرفه‌ای از اقدامات و عملکرد ایشان در مناطق جنگی و پشتیبانی جنگ وجود ندارد و برخی تصاویر غیر حرفه‌ای و آماتور، جبران‌کننده این خلأ هستند. در این راستا، مقاله حاضر با بهره‌گیری از شیوه کتابخانه‌ای - اسنادی و مصاحبه با نزدیکان شهید مدنی تلاش دارد به مسئله نقش تصاویر غیر حرفه‌ای در تبیین تاریخ شفاهی عملکرد شهید مدنی در جنگ تحمیلی بپردازد و در این مسیر، ضمن تبیین ضرورت‌های استعانت از تصاویر غیر حرفه‌ای در تاریخ شفاهی اقدامات شهید محراب در جنگ، به مشکلات عکس‌های غیر حرفه‌ای در ارتباط با ایشان، تاریخ شفاهی وجود تصاویر مورد نیاز از شهید مدنی در منازل شخصی و برخی مصادیق کاربردی تصاویر غیر حرفه‌ای در تبیین خاطرات شفاهی شهید مدنی اشاره می‌شود.

واژه‌های کلیدی: دفاع مقدس، تاریخ شفاهی، آیت‌الله مدنی، پشتیبانی جنگ، عکاسی.

مقدمه

در بین تمام هنرها، هیچ هنری خطرپذیرتر از عکاسی نیست. عکاسی جنگ به حوزه‌ای از عکاسی اطلاق می‌شود که طی آن از نبردها و مناقشات جنگی و زندگی در مناطق جنگی عکس گرفته می‌شود. عکاسی جنگ در کنار جان‌فشانی‌ها و فداکاری‌ها، بی‌رحمی‌ها و دهشت، جنگ را نیز به تصویر می‌کشد. هر عکسی که بتواند بیان‌کننده‌ی بعدی از این مناقشه باشد، در این شاخه قرار می‌گیرد. عکس نقش مهمی در اطلاع‌رسانی آن به عهده دارد و همه مردم با کنجکاو‌ی بسیاری به عکس‌های جنگ نگاه می‌کنند. جهت‌گیری این عکس‌ها به بسیاری مسائل از جمله سازمان‌ارائه‌دهنده‌ی عکس‌ها، نحوه‌ی گزینش آنها برای ارائه، زمینه‌ای که عکس در آن ارائه می‌شود و همچنین، بینش شخصی عکاس بستگی دارد. بیشتر عکس‌های جنگ، عکس‌هایی را به تصویر می‌کشند که مربوط به پس از جنگ‌اند؛ عکس‌هایی از ساختمان‌های ویران و تلفات پس از جنگ، عکس‌هایی از مجروحین و جانباختگان و قربانیان جنگ، تصاویری از مکان‌های درگیر جنگ که اکنون جز تلی از خاک چیز دیگری در خود ندارند، به همراه تصاویری که از اسرای جنگی تهیه شده‌اند (شهابی، ۱۳۹۴: ۱). اگرچه به نظر عکاسان جنگی، عکس‌ها نمی‌توانند زشتی جنگ را به‌طور کامل به تصویر بکشند، برای روشن شدن افکار عمومی باید عکسی گرفته شود. دست‌کم می‌توان از آنها به‌عنوان مستندات تاریخی استفاده کرد (رکابدار، ۱۳۹۶). در تبیین این مسئله باید توجه داشت از زمان پیدایش عکاسی، یکی از کارکردهای مهم عکس، بازنمایی واقعیت و ویژگی استنادی آن بوده است. عکس از مهم‌ترین اسناد تصویری در گسترش و حفظ رویدادهای تاریخی و حافظه‌ی یک جامعه است. حافظه تاریخی هر جامعه‌ای بیش از هر چیز، از تجربه زیسته جمعی، تاریخ شفاهی، تاریخ نوشتاری و سند تصویری (عکس) وام می‌گیرد و عاملی بازدارنده برای فراموشی گذشته و مسیر اتصال آن به حال و انتقال به آینده است.

نتایج حاصل از پژوهش‌ها نشان می‌دهند هم عکس‌ها حاوی برخی مفاهیم و پیام‌های مستقل از متن مکتوب هستند و هم برخی اطلاعاتی که متن مکتوب ارائه می‌دهد، در عکس‌ها وجود ندارد و قابل ارائه در قالب تصویر نیستند. به‌طور کلی عکس‌های جنگ تحمیلی عمدتاً قلمرو مفاهیم متعین و آشکار ساز احساسات و درونیات هستند و متن مکتوب در ارائه داده‌های کمی و دقیق تاریخی موفق است. این دو ویژگی متباین در عین حال مؤید این نکته است که دو رسانه در پرداخت به یک موضوع واحد براساس قابلیت‌های رسانه‌ای صرفاً قادر به نوع خاصی از بیان‌اند؛ امری که اهل قلم و تصویرسازان (عکاسان) به‌طور تلویحی به آن توجه داشته‌اند و به نوعی می‌توان آنها را دو رسانه هم‌مشتین برای تقویت بیانی دانست (عسگری کیا، ۱۳۹۸). نباید نادیده

گرفت که در تمام سال‌های پس از جنگ ایران و عراق، بیشتر به عکس‌های عکاسان حرفه‌ای پرداخته شده و روایت تصویری جنگ بیشتر از دید دوربین این عکاسان دیده شده است. در کنار آلبوم تصاویر شهدا و رزمندگان که نشان‌دهنده‌ی هویت حقیقی جنگ تحمیلی هستند، تصاویر آماتور و غیرحرفه‌ای فراوانی در حوزه دفاع مقدس وجود دارد. در تبیین اهمیت کاربست عکس غیرحرفه‌ای جنگ در تاریخ شفاهی دفاع مقدس باید به این پیش‌زمینه توجه داشت که در عکس‌ها ظرفیت‌های ناشناخته‌ای وجود دارد که از حیث واقعیت به مراتب به آنچه رخ داده، نزدیک‌تر از روایت‌های ادبی و تاریخی است. جنگ ایران و عراق یکی از حوادث مهم جامعه ایران است که تعداد بی‌شمار عکس‌های غیرحرفه‌ای آن به خوانش وقایع و رخداد‌های جنگ کمک می‌کنند؛ زیرا اصولاً حوزه علم و در این پژوهش علم تاریخ با امر عینی سروکار دارد. چرایی کاربرد گسترده عکس در بسط دانش تاریخی نیز در همین امر خلاصه می‌شود که سندیت آن از امر رخ داده در گذشته، «عینی» است نه انگاره‌ای ذهنی. به‌ناچار نقش و جایگاه عکاسی غیرحرفه‌ای در جنگ ایران و عراق نیز نوعی روایتگری است و در استنادپذیر بودن عکس‌های برجای مانده از این وقایع تردیدی وجود ندارد (خوانساری و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۱).

اگر بپذیریم جنگ تحمیلی عراق علیه ایران تأثیری عمیق و جدی بر عکاسی گذاشت (رهنما، ۱۳۹۲: ۱۰)، باید این مهم را در عرصه تاریخ شفاهی دفاع مقدس بپذیریم که تدوین و تألیف کتب تاریخ شفاهی دفاع مقدس بدون توجه به تصاویر و عکس‌های حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای، یک نقصان محسوب می‌شود و تصاویر موجود، یاریگر مورخان و پژوهشگران تاریخ شفاهی جنگ در ایران هستند.

یکی از مسائل مغفول‌مانده در تاریخ شفاهی جنگ تحمیلی، بررسی‌نشدن نقش شهید محراب، آیت‌الله مدنی در دفاع مقدس است و تاریخ شفاهی عملکرد شهید مدنی در دفاع مقدس مبتنی بر آرشیو تصاویر عکاسان حرفه‌ای و آماتور یک ضرورت است. نویسنده این سطور، طرح پژوهشی با عنوان «نقش و عملکرد شهید محراب آیت‌الله مدنی در دفاع مقدس» برای بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس تدوین کرده است؛ در این مجموعه، از بخشی از تصاویر حضور شهید مدنی در جنگ تحمیلی استفاده شده است؛ ولی بررسی‌های نگارنده نشان می‌دهند برای تدوین دقیق‌تر، منسجم و کاربردی نقش شهید مدنی در دفاع مقدس، به بررسی و گردآوری تصاویر غیرحرفه‌ای (آماتور) از شهید مدنی نیاز است؛ زیرا علاوه بر تصاویر موجود از اقدامات امام جمعه تبریز، آیت‌الله مدنی در دوران دفاع مقدس که عکاسان حرفه‌ای گرفته‌اند، تصاویر فراوانی از اقدامات شهید مدنی در مناطق جنگی، سفرهای استانی برای تبلیغ جنگ، کمک‌رسانی در ستاد

کرد و اساساً بین تاریخ شفاهی و عکس ارتباطی هست یا نه. آیا از عکس‌های راوی و تصاویر حوادث مرتبط با خاطرات او باید استفاده کرد. آیا تصاویر او هنگام ضبط خاطرات را باید ثبت کرد. در گذشته مورخان بیشتر به استفاده از متن و اسناد مکتوب معتقد بودند که با ورود و ترویج تاریخ شفاهی، این نگرش به میزان زیادی تغییر کرد؛ به طور مثال، از طریق تاریخ شفاهی اطلاعات و زوایای جدیدی از رویدادهای تاریخی برای پژوهشگران روشن شد که قبلاً از آنها غفلت می‌شد. در ادامه این روند، در دهه‌های اخیر، برخی تاریخ‌نگاران به هم به عنوان یکی از داده‌های تاریخی توجه داشته‌اند. نکته حائز اهمیت این است که یک تصویر، داده‌های مختلفی را در اختیار محقق قرار می‌دهد؛ به طور مثال، پوشش افراد، معماری ساختمان‌ها و سازه‌های موجود در تصویر، غذاها، حالت افراد و ... همگی دارای اهمیت است. بدیهی است راوی درباره بسیاری از تصاویر خاطراتی دارد که باید آنها را به صورت دقیق و کامل دریافت کرد. چه‌بسا برخی تصاویر به تحریک حافظه راوی نیز کمک کنند. ضمن آنکه برخی تصاویر موجود در آرشیو شخصی راویان می‌تواند در نوع خود منحصر به فرد باشد و استفاده نکردن از آنها یک غفلت بزرگ به شمار آید. معمولاً راویان تصاویری از خود یا دیگران دارند که مرتبط با بخشی از زندگی و خاطرات آنان است. استفاده از این تصاویر بخشی از گذشته را بازنمایی می‌کند و در تکمیل اطلاعات مرتبط با راوی مؤثر خواهد بود؛ اما ضروری است این تصاویر را گویاسازی و در مکان مناسب و با معرفی و توضیح کافی در کتاب درج کنند. بخش دیگری از تصاویر مربوط به مکان‌هایی است که راوی در آنها حضور یافته است یا اطلاعاتی درباره آنها دارد. استفاده از این تصاویر هم در صورت گویاسازی و درج اطلاعات دقیق می‌تواند بخشی از گذشته را بازنمایی کند. ضروری است جزئیات مرتبط با یک عکس دقیقاً از راوی دریافت شود؛ اینکه عکس دقیقاً چه زمانی و به وسیله چه کسی گرفته شده، چرا محلی که در آن تصویربرداری شده، به این شکل است، چرا افراد در این حالت هستند، حاضران واجد چه ویژگی‌هایی بودند، محل عکس دقیقاً کجاست، آیا ممکن است تصاویر دیگری هم موجود باشد، این مکان همچنان باقی است و پرسش‌های دیگر که هر یک می‌تواند بخشی از قطعات مرتبط با موضوع مدنظر را تکمیل کند (قزوینی، ۱۳۹۶).

بعد از ذکر مسئله فوق، باید اشاره شود عکس به عنوان یکی از ابزارهای ثبت و ضبط، کارویژه بازنمایی را انجام داده و از آغاز حضور پررنگش در عرصه هنر قرن بیستم، در خدمت مورخان و تاریخ‌نگاران بوده است. محققان تاریخ شفاهی با استفاده بهینه از عکس، به عنوان سند اجتماعی و برانگیزاننده حافظه، می‌توانند گام‌های بلندتر و مؤثرتری در درک و تفسیر بهتر تاریخ شفاهی بردارند. عکس در ایجاد شکل و قالب

پشتیبانی جنگ، اقدامات درمانی در بیمارستان‌ها، سخنرانی و خطبه‌های نماز جمعه تبریز، جلسات با نظامیان در پادگان و منزل، رسیدگی به خانواده شهدا و جانبازان، ارتباط با نهادهای انقلابی در زمان جنگ و غیره وجود دارد که عکاسان غیرحرفه‌ای و افرادی عادی ثبت و ضبط کرده‌اند که لازم است گردآوری شوند و در صورت تهیه یک مجموعه آرشیوی از تصاویر شهید مدنی، می‌توان تاریخ شفاهی عملکرد و اقدامات ایشان را در روند حضور یک ساله ایشان در جنگ تحمیلی تقویت کرد؛ از این رو، مقاله حاضر تلاش دارد با بهره‌گیری از روش تحلیلی-توصیفی و مصاحبه شفاهی به تبیین نقش عکاسی غیرحرفه‌ای (آماتور) در تدوین تاریخ شفاهی عملکرد شهید محراب آیت‌الله مدنی در دفاع مقدس بپردازد.

عکس‌های غیرحرفه‌ای (آماتور) و مردمی در جنگ تحمیلی یک منبع موثق برای تاریخ شفاهی جنگ هستند که پشتیبان و تکمیل‌کننده تصاویر عکاسان جنگ (تصاویر حرفه‌ای) هستند و توانایی مستندسازی روایت‌های تاریخی از جنگ و تکمیل‌کننده تاریخ شفاهی این دوران هستند.

نگارنده این مقاله برای تدوین کتاب شهید مدنی و جنگ تحمیلی، با استناد به تصاویر موجود از شهید مدنی با موضوعات مرتبط با جنگ، سؤالات جدیدی را طراحی و از همین طریق، مسائل جدید را استخراج کرده است.

آرزو عزیزاده در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی جایگاه عکس و عکاسی در تدوین تاریخ شفاهی دفاع مقدس (موردپژوهی عکس رزمندگان یزدی)» تلاش دارد جایگاه و نقش هنر عکاسی در تدوین تاریخ شفاهی در حوزه ایشار و شهادت را ارزیابی کند و به واکاوی تأثیر آن به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای ثبت و ضبط اطلاعات بپردازد؛ زیرا این هنر از جایگاه مثال‌زدنی در این حوزه برخوردار است که نمونه عینی آن در دوران هشت سال دفاع مقدس دیده می‌شود.

جدول شماره ۱. بررسی پیشینه پژوهش درباره نقش عکاسی

در دفاع مقدس

۱	نقش هنر عکاسی در تدوین تاریخ شفاهی شهادت و ایشار	علی صالحی و آرزو عزیزاده	کتاب مجموعه مقالات تاریخ شفاهی ایشار و شهادت، نشر شاهد	۱۳۹۳
---	--	--------------------------	--	------

مدخل مفهومی؛ عکس و تاریخ شفاهی جنگ

یکی از پرسش‌هایی که گاهی فعالان تاریخ شفاهی با آن مواجه‌اند، این است که تا چه اندازه از عکس می‌توان در تدوین نهایی متن استفاده

مکان معین گویای چه نکاتی است؟ و سؤال‌های دیگر کاوش‌گر و تحلیل‌گر عکس که در ثبت جزئیات حقایق موجود در عکس تأثیر بسزایی دارد. ما همواره در برابر هر عکس با سه روایت روبه‌رو هستیم: نخست، روایتی که عکس آن را بیان می‌کند که می‌توان از آن به‌عنوان اطلاعات اولیه عکس نام برد. دوم، روایت اطراف عکس که همان پشت‌زمینه عکس است. سوم، روایتی که به‌وسیله تحلیل‌گر به عکس نسبت داده می‌شود. هنر اصلی تحلیل‌گر تاریخ شفاهی در مواجهه با عکس را در جایی که این سه حقیقت‌های گوناگون این است که این سه روایت به هم می‌رسد، بجوید و آن را از عکس استخراج کند؛ البته عکس‌های مربوط به دوران دفاع مقدس که برای استخراج تاریخی پیچیدگی بیشتری دارند (صالحی و علیزاده، ۱۳۹۳).

در این مسیر باید به برخی ملاحظات پیوند بین عکاسی غیرحرفه‌ای و تاریخ شفاهی جنگ توجه کرد:

اول) برای تبیین تاریخ شفاهی جنگ، عکس‌ها می‌توانند به آشکارسازی جنبه‌های درونی افعال انسانی کمک کنند که در متن مکتوب به صورت بیرونی عرضه می‌شود. به‌منظور تشریح رابطه متن مکتوب تاریخ جنگ و عکس‌های جنگ، شاید استفاده از مثال جسم و روح مفید باشد. متن، جسم تاریخ است و عکس در این کالبد روح می‌دمد. عکس‌ها به‌نحو مؤثری کمک می‌کنند تا نظم تمام‌عیار رخداد تاریخی جنگ از بطن ظاهر آشفتۀ اطلاعات رویدادها و حوادث آشکار شود و تبلور پیدا کند.

دوم) در مقایسه بین تاریخ مکتوب و عکس جنگ، سهم عکس‌ها در تولید معرفت خودشناسانه برای مخاطب به مراتب بیشتر از متن مکتوب است. همچنین، کثرت به‌کارگیری مفاهیم ارزش‌محور در متن مکتوب و تنوع آنها به دلیل پشتوانه کلامی در بیان مفاهیم ذهنی، فلسفی، اخلاقی و دینی به مراتب بیشتر از عکس‌ها است. اگرچه رویکرد کلی متن و عکس جنگ در نمونه‌های مطالعه‌شده ارزش‌مداری است، اشارات صریح به مفاهیم برساخته فرهنگی و ایدئولوژیک در متن، هم بیشتر است و هم تنوع دارد. به عبارت دیگر، متن و کلمه، زمینه مساعدتری برای ترویج مفاهیم ارزش‌مدارانه مدنظر حاکمیت بوده است. عکس‌های جنگ تحمیلی واجد عناصر بسیاری در تحریک و انگیزش مخاطب در جانبداری از جنگ و ترغیب برای مشارکت در آن هستند.

سوم) یکی از مهم‌ترین امتیازات تاریخ مکتوب، خصوصیت گاه‌شمارانه آن است که معمولاً عکس‌ها به این منظور تهیه نمی‌شوند و حتی اگر تهیه شوند، در ارائه جزئیات متأثر از گذر زمان بر امور، اشیا، انسان‌ها و مکان‌ها ناتوان‌اند؛ حتی اگر تجمیع کار عکاسان مختلف

برای روایت‌های شفاهی، نقش تعیین‌کننده دارد و نیز در قالب‌های مستندسازی، از ثبات و تغییرناپذیری اعتناپذیری برخوردار است. عکاسی دفاع مقدس تحت تأثیر ارزش‌های ناشی از عقاید مذهبی بوده است و این تأثیرات در فضاهای آرام و توأم با حس معنویت عکس‌های جنگ نمود دارد. عکس‌های جنگ ایران و عراق برخلاف خشونت و ویرانی ناشی از جنگ، بیان‌کننده قداست جبهه و جهاد و انسان‌هایی است که داوطلبانه برای جهاد در راه خدا شتافته‌اند. همچنین، نوع نورپردازی‌ها و ترکیب‌بندی‌ها بیش از اینکه بیان‌کننده فاجعه، نابودی و صورت ناخشنود جنگ باشد، نمایشگر آرامش، حضور معنوی، شور و نشاط و فضای بدون تشویش و اضطراب ناشی از جنگ است (خامسی، ۱۳۹۰). ویژگی‌هایی همچون مقاومت، ایستادگی و شهادت‌طلبی از جمله مضامین حاضر در این مجموعه عکس‌ها است و نمادهای مرسوم شیعی نیز در عکس‌ها با چنین مضامینی آمیخته می‌شود (کیانی‌رضایی، ۱۳۹۷).

یکی از تأکیدات در تاریخ شفاهی دفاع مقدس، تبیین مسئله مفاهیم دینی و عاشورایی در رفتار و منش رزمندگان و ماهیت کلی دفاع مقدس ایران در برابر رژیم بعثی عراق است و کتاب‌های مختلف تاریخ شفاهی، بازنمایی فرهنگ ایثار، شهادت و رفتار عاشورایی رزمندگان است. برای گفتمان‌سازی چنین مسائلی، تصاویر و عکس‌ها نقش مؤثری در تعمیق مباحث مطروحه در تاریخ شفاهی جنگ دارند. براساس مطالعات انجام گرفته، در جنگ ایران و عراق، هنرمندان با استفاده از تصاویر، چهره جنگ را به‌عنوان امری مقدس بازنمایی کردند. عکاسان نیز در این میان با استفاده از المان‌های مقدس به بازنمایی جنگ مقدس پرداختند.

باید در نظر داشت عکس به دلیل کارکرد مؤثرش در ثبت بی‌واسطه رویدادها و حوادث گوناگون، منبع قابل اطمینانی در حوزه تدوین تاریخ شفاهی است. اطلاعات استخراج‌شده از عکس‌ها به دلیل گویایی بالا، گاه به‌عنوان منبع اصلی روایت یک رویداد تاریخی، گاه به‌عنوان ارائه‌دهنده سرخ‌های ارزشمند برای جست‌وجوی تاریخی و مواقعی نیز به‌صورت تأییدکننده بر برخی شواهد تاریخ شفاهی به‌دست‌آمده از اهمیت بالایی برخوردار است؛ بنابراین، تحلیل سنجیده و دقیق عکس‌های برجای‌مانده از این رویداد عظیم، دریچه‌های تازه‌ای در حوزه تدوین تاریخ شفاهی جنگ خواهد گشود. یک تحلیل‌گر خوب، عکس خود را به هرچه با عکس در ارتباط است، مجهز می‌کند. این عمل مانند کار منتقد ادبی است که هنگام تحلیل رمان، خود را به اطلاعات پس‌زمینه تاریخ فرهنگی نگارش رمان، زندگینامه مؤلف و ... مجهز می‌سازد. تحلیل‌گر عکس نیز باید از خود بپرسد: این آدم‌ها کیستند؟ برای چه در این لحظه و در اینجا دورهم گرد آمده‌اند؟ این

رزمندگان و افراد عادی هیچ‌گونه مشکلی نداشتند، این گروه از تصاویر جایگاه مهمی در تدوین تاریخ شفاهی شهید محراب در جنگ دارند.

ب. انتقال معنا و مفهوم تصاویر شهید مدنی در جنگ برای گروه‌های معاند داخلی و خارجی

تصاویر منتشر شده از آیت‌الله مدنی در دوران دفاع مقدس، صرف این‌که تبیین‌کننده یک کنش از ایشان در یکی از حوزه‌های مربوط به دفاع مقدس است، دارای معانی، برداشت‌ها، مواضع و رویکرد ایشان به تحولات داخلی و خارجی است؛ برای نمونه، دکتر جواد منصوری نخستین فرمانده سپاه در خصوص تأثیر عکس‌های شهید مدنی در دوران جنگ تحمیلی اشاره می‌کند:

«آیت‌الله مدنی در اوایل جنگ هم شخصاً به جبهه رفتند با همان لباس پاسداری. عکس هم هست. آن عکس خیلی معنا داشت؛ هم در برابر شریعت مداری بود، هم در برابر ضد انقلاب بود، هم در حمایت از سپاه پاسداران بود، هم حرف حضرت امام (ره) را تأیید می‌کرد با آن کارشان. همان عکس و همان روال زمینه ساز شهادتش شد.» (مصاحبه نگارنده با دکتر جواد منصوری، ۱۳۹۹/۰۲/۰۸).

حجت‌الاسلام حسن ایمانی نسب اشاره می‌کند که تصاویر شهید مدنی در لباس رزم طی دوران جنگ، نمایش دهنده چهره انقلابی ایشان به دشمنان است (مصاحبه نگارنده با حجت‌الاسلام حسن ایمانی نسب، ۱۳۹۹/۰۳/۰۱).

بنابراین، گردآوری تصاویر مردمی از ایشان، مواضع و روحیه ایشان نسبت به تحولات مختلف جنگ را نشان می‌دهد.

ج. کمبود ابزار تصویربرداری و محدودیت‌های افراد و سازمان‌ها

یکی از مسائلی که عکس‌های موجود از شهید مدنی را برجسته می‌کند، کمبودها و محدودیت‌های افراد و سازمان‌ها در تدارک ابزار تصویربرداری بوده است و فشار اقتصادی ناشی از جنگ باعث شده بود مردم به لحاظ مالی توانمندی تهیه دوربین‌های حرفه‌ای را نداشته باشند و همین مسئله به کمبود تصاویر ایشان منجر شده است.

اصغر آسایش جاوید، مکر شهید مدنی در ستاد نماز جمعه تبریز اشاره می‌کند متأسفانه امکانات تصویربرداری در اختیار گروه‌های مردم عادی و ستادهایی که با شهید مدنی کار می‌کردند، مثل جهاد سازندگی، نبود و همین مسئله باعث شد خیلی از رویدادهایی که شهید مدنی در آنها در زمان دفاع مقدس و حتی قبل از آن حاضر بودند، ثبت و ضبط نشود (مصاحبه نگارنده با آسایش جاوید، ۱۳۹۹/۰۵/۱۵). ناصر برپور، محافظ شهید مدنی در تبریز، اشاره می‌کند خیلی از اقدامات

براساس ترتیب تقدم و تأخر زمانی تنظیم شده باشد، مشاهده عکس‌ها نمی‌تواند چشم‌اندازی از زنجیره تحولات، علت‌ها و معلول‌ها در اختیار بیننده بگذارد؛ زیرا ابزار عکس، تصویر است و تصاویر قادر به ارائه جزئیات رویدادها نیستند. متن مکتوب تاریخ جنگ نیاز به تعبیر و تفسیر و تأویل و حدس و گمان ندارد. درباره بیشتر عکس‌های جنگ تحمیلی اگر توضیحات زیرنویس همراه نباشد، مکان، رخداد و ویژگی‌های افراد تشخیص داده نمی‌شوند (عسگری‌نیا و همکاران، ۱۳۹۹: ۸۵-۸۱). در این میان، عکاسان حرفه‌ای جنگ، خیل وسیعی از مسائل نظیر ستاد پشتیبانی، سخنرانی، حمایت از نیروهای اعزامی به جبهه، مراسم بدرقه، حضور در مراسم شهدا، سخنرانی در نماز جمعه، رسیدگی به وضعیت عمومی شهرها و غیره را در ارتباط با تاریخ دفاع مقدس پیگیری نمی‌کردند و عکاسی‌های مرمی و آماتور، بیشتر این رویدادها را ثبت و ضبط می‌کردند. با توجه به اینکه شهید مدنی نقش عمده‌ای در ستاد پشتیبانی جنگ و مسائل جنگ در شهر تبریز داشتند، بخش عمده‌ای از تصاویر ایشان در دوران دفاع مقدس که از تبریز وجود دارد، برگرفته از آرشیو افراد عادی یا افرادی است که با ایشان در ارتباط بودند.

ضرورت گردآوری تصاویر غیر حرفه‌ای از شهید مدنی در ارتباط با دفاع مقدس

الف. ممانعت آیت‌الله مدنی از تصویربرداری از ایشان بستر ساز اهمیت عکس‌های غیر حرفه‌ای

برخی از عکاسان جنگ در تبریز با آیت‌الله مدنی ارتباط داشتند؛ برای نمونه، حسین جباری‌پور که در تبریز به عکاسی آزادی مشهور است (مصاحبه نگارنده با حسین جباری‌پور، ۱۳۹۹/۰۴/۱۸)، بهزاد پروین قدس، آرشیوی از تصاویر آیت‌الله مدنی را در اختیار دارد (مصاحبه نگارنده با بهزاد پروین قدس، ۱۳۹۹/۰۲/۰۲)؛ در عین حال، آیت‌الله مدنی عموماً مخالف تصویربرداری و تهیه فیلم از خود بودند و همین امر منجر شد تا آرشیو تصویری در خصوص ایشان اندک باشد.

علی‌اصغر شعر دوست درباره این مسئله اشاره کرده است که آیت‌الله مدنی خواستار ثبت و ضبط خاطرات رزمندگان اسلام بودند و از افراد می‌خواستند از مراسم اعزام نیرو به مناطق جنگی فیلمبرداری شود (شعر دوست، ۱۳۷۷: ۲۶۸). در نقطه مقابل، مردم عادی، رزمندگان، خانواده‌های شهدا و جانبازان و نزدیکان ایشان تصاویر زیادی از ایشان در موقعیت‌های مختلف در ارتباط با جنگ تحمیلی در اختیار دارند که افرادی غیر حرفه‌ای گرفته‌اند؛ ولی محتوای عکس‌ها دارای ارزش است؛ بنابراین، این ممانعت شهید مدنی از تصویربرداری رسمی توسط عکاسان حرفه‌ای جنگ منجر می‌شود عکس‌های مردمی و غیر حرفه‌ای ارزش پیدا کنند. با توجه به اینکه شهید مدنی با تصویربرداری

و سازمانی باید متولی جمع‌آوری این تصاویر از مردم، پژوهشگران منطقه‌ای و مجموعه‌داران عکس در شهرستان‌هایی باشد که شهید مدنی در آنجا فعالیت داشته است که (مصاحبه نگارنده با دکتر احمدحسین انزایی، ۱۴۰۰/۰۷/۱۸) در این حوزه به نظر می‌رسد تبریز، همدان، خرم‌آباد، ارومیه و اهواز از اهمیت بیشتری نسبت به سایر شهرها برخوردارند.^۱

یکی از مشکلات در خصوص آلبوم تصاویر شهید مدنی، فقدان مجموعه‌ای از تصاویر شهید مدنی در نزد خانواده ایشان است. همین مسئله منجر شده است دسترسی پژوهشگران به تصاویر سخت شود؛ برای نمونه، سیده ربابه مدنی، دختر شهید محراب آیت‌الله مدنی، در گفتگو با راقم این سطور اشاره کردند که آرشیو تصاویر ایشان را ندارند (مصاحبه نگارنده با سیده ربابه مدنی، ۱۳۹۹/۰۴/۱۰).

ب. عدم دسترسی آسان به آرشیو عکس شهید محراب در خبرگزاری‌های فعال در جنگ تحمیلی

مهم‌ترین چالش بر سر استفاده از گنجینه عکس‌های دفاع مقدس این است که بخش بزرگی از این آثار بدون اینکه درست آرشیو شده باشند، در فایل‌های پر از گرد و غبار روزنامه‌ها و خبرگزاری‌ها رها شده‌اند (توانگر، ۱۳۹۲). علاوه بر تصاویر عکاسان جنگ، خبرگزاری‌ها دارای مجموعه‌هایی از تصاویر و عکس‌های جنگ هستند که منتشر نکرده‌اند یا به صورت موردی در مناسبت‌های مختلف، چند نمونه از تصاویر را در تارنماها و شبکه‌های مجازی اجتماعی منتشر می‌کنند و در عین حال، تهیه آنها توسط پژوهشگران تاریخ شفاهی و محققان دفاع مقدس، هزینه‌های زیادی را طلب می‌کنند (گفت و گوی تلفنی نگارنده با ابراهیم سلیمانی، ۱۴۰۰).

ج. نگرش غیرجدی ارگان‌های دولتی به تصاویر مردمی و غیرحرفه‌ای مربوط به شهید مدنی در دفاع مقدس

مجتبی آقایی، رئیس هیئت مدیره انجمن عکاسان بحران اشاره کرده

۱. البته باید اشاره شود دبیرخانه شورای سیاستگذاری ائمه جمعه با همکاری حوزه هنری انقلاب اسلامی نخستین جشنواره عکس شکوه جمعه را برگزار فراخوان دادند که بخشی از این فراخوان مربوط به «عکس‌های مربوط به شهدای محراب و جلوه‌های تاریخی نماز جمعه شهدای محراب» بود که این تصاویر تا کنون منتشر نشده است. تلاش‌هایی از این دست اندک‌اند؛ البته آقای ابراهیم سلیمانی از عکاسان انقلاب اسلامی و دفاع مقدس در گفتگو با راقم این سطور اعلام داشته است آرشیوی از تصاویر شهدای محراب را برای انتشار در یک مجموعه کتاب آماده کرده که تا زمان نگارش این مقاله منتشر نشده است.

شهید مدنی بعد از نماز جمعه، توسط مسئولان ثبت تصویری نشده یا فیلم‌برداری نشده است و همین مسئله عاملی شده است که اقدامات ایشان فراموش شود (مصاحبه نگارنده با ناصر برپور، ۱۳۹۹/۰۵/۲۲). همین محدودیت‌ها عکس‌های حتی غیرحرفه‌ای و آماتور را ارزشمند ساخته است و در تاریخ شفاهی آیت‌الله مدنی به‌عنوان یک سند و منبع استفاده خواهد شد؛ به‌طور مثال، شهید مدنی بعد از نماز جمعه در دوران جنگ، افراد را بسیج می‌کردند تا به کمک جهاد سازندگی در روستاها و حواشی شهرها بروند و تصویربرداری حرفه‌ای از این قضایا وجود ندارد.

مشکلات عکس‌های غیرحرفه‌ای مربوط به شهید مدنی در دوران دفاع مقدس

الف. مشخص نبودن ارگان و مرکزی برای تحویل گرفتن تصاویر شهدای محراب و دفاع مقدس

در بررسی بسیار کوتاه، نزدیک به چند میلیون عکس مربوط به دوران دفاع مقدس وجود دارد که اکنون داخل خانه‌های رزمندگان است؛ این تصاویر، گویاترین سند مردمی دفاع مقدسی است که با از دست دادن رزمندگان، فراموش شده و قابلیت گویا کردن را به‌نحوی از دست داده‌اند؛ بنابراین، شاید بتوان نخستین چالش پیش روی تحلیل‌گران عکس‌های دفاع مقدس را پراکندگی عکس‌ها در میان رزمندگان و عدم دستیابی نظام‌مند به آنها بیان کرد که این موضوع روند استخراج تاریخی دوران دفاع مقدس را از رهگذر عکس‌های گرفته‌شده در این دوران، گُند می‌کند. امروز که زمان زیادی از دوران جنگ گذشته است، بسیاری از عکاس‌های دفاع مقدس فراموش کرده‌اند که زمان و مکان و عملیات نگاتیو عکس‌ها کجا و چه زمانی بوده است و باید با بحث و بررسی براساس نقشه، چهره‌ها و نکات دیگر موجود در عکس‌ها به این اطلاعات رسید (صالحی و علیزاده، ۱۳۹۳). در همین راستا، مردم تصاویر و عکس‌های زیادی از شهید مدنی دارند؛ حتی پژوهشگران دفاع مقدس در تبریز برای خویش آرشیوهای شخصی از شهدای محراب تهیه کرده‌اند که منتشر نشده‌اند و صرفاً آنها را در مناسبت‌های مختلف و به فراخور کتاب‌های در حال تألیف خویش استفاده می‌کردند و همین مسئله، آسیب جدی به آرشیو تصاویر شهید مدنی وارد می‌سازد؛ برای مثال، ناصر یاری، عضو سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که از پژوهشگران دفاع مقدس در تبریز و دارای چندین جلد کتاب در حوزه شهدای دفاع مقدس است، بر این نکته تأکید کردند (مصاحبه نگارنده با ناصر یاری، ۱۳۹۹/۰۵/۱۲). سردار جمشید نظمی در کتاب *با تو می‌مانم* اشاره می‌کند: «از آیت‌الله مدنی غیر از این، فیلم و عکس‌های فراوان داشتم» (قلی‌زاده، ۱۳۹۳)؛ از این رو، مرکز

۷. کیفیت پایین تصاویر و فقدان توجه به زیبایی‌شناسی عکس

برخی از تصاویر از آیت‌الله مدنی در مناطق جنگی به دلیل اینکه عکاس‌های غیرحرفه‌ای و رزمندگان ثبت و ضبط کرده‌اند، از کیفیت پایینی برخوردارند که صرفاً از حیث تأکید حضور ایشان در جنگ، ارتباط با رزمندگان، سخنرانی عمومی ایشان برای تبیین مسائل و برداشت‌هایی از این دست حائز اهمیت‌اند و این مسائل برای پژوهشگران تاریخ جنگ حائز اهمیت‌اند؛ ولی برای مخاطب عام جذابیت چندانی ندارد؛ اما همچنان با وجود مشکلات کیفیتی، سند تاریخی جنگ محسوب می‌شوند که قابلیت استفاده در تدوین تاریخ شفاهی عملکرد شهید مدنی در جنگ تحمیلی را دارند و گویای مسائل مختلفی هستند که محقق از این اطلاعات برای تبیین مسائل مختلف بهره می‌گیرد؛ برای نمونه، تصویر زیر که سخنرانی آیت‌الله مدنی در مناطق جنگی است، کیفیت مناسبی ندارد؛ اما چندین نکته را برای محقق تاریخ شفاهی سیره شهید مدنی مشخص می‌سازد؛ اول حضور شهید مدنی در مناطق جنگی، دوم حضور ایشان در بین سربازان، سوم اکتفانکردن شهید مدنی به گفتگو با فرماندهان نظامی در سنگرها، چهارم بازدید شهید محراب از مناطق جنگی، پنجم سخنرانی ایشان برای رزمندگان، ششم فقدان محافظان زیاد برای حراست از ایشان، هفتم سخنرانی ایستاده برای رزمندگان که با وجود کهنولت سن و بیماری ایشان نشانی از احترام ویژه ایشان به رزمندگان بوده است، هشتم ارتباط نزدیک شهید مدنی با نیروهای رزمنده در مناطق جنگی و غیره.

تصویری از آیت‌الله مدنی در حال سخنرانی در مناطق جنگی با کیفیت پایین اما ارزش سندی بالا در پژوهش تاریخ شفاهی جنگ

تاریخ شفاهی وجود تصاویر غیرحرفه‌ای فراوان از شهید

مدنی در دوران دفاع مقدس

با توجه به اینکه شهادت ایشان در زمان جنگ تحمیلی بوده، این مسئله ترور ایشان هم جزئی از مباحث جنگ تحمیلی و عملکرد منافقین

است: «عکاسی جنگ در برهه‌ای از زمان مورد حمایت رسانه‌ها، مستندسازان و مردم بود. به دلیل وجود شرایط حساس در مقطع زمانی جنگ ایران و عراق، رسانه‌ها از عکس‌های مربوط به وقایع جنگ تحمیلی استقبال زیادی می‌کردند ... جمع‌آوری و انتشار عکس‌های جنگ بر عهده ارگان‌های دولتی و دست‌اندرکاران امر است. نهادهای دولتی وظیفه پرننگ کردن مقوله عکاسی جنگ را بر عهده دارند و باید به شکل جدی‌تری به این حیطه پردازند» (آقایی، ۱۳۸۵: ۲۴). درخصوص تصاویر شهدای محراب در دفاع مقدس، ارگان‌ها و نهادها به خوبی توانسته‌اند آرشیو عکس‌های غیرحرفه‌ای مربوط به شهیدان محراب در دفاع مقدس را جمع‌آوری کنند و در آرشیو تصاویر شهید محراب آیت‌الله مدنی، عموماً تصاویر یکسانی را در تارنماهای خود به نمایش گذاشته‌اند و تلاشی برای تهیه و تدارک عکس‌های جدید و ایجاد آرشیو کاملی از شهدای محراب در دفاع مقدس انجام نشده است. این مسئله حتی باعث نارضایتی پژوهشگران تاریخ و محققان در این زمینه شده است» (مصاحبه نگارنده با احمدحسین انزابی، ۱۴۰۰/۰۷/۱۸).

۵. کمبود اطلاعات درباره مکان تصویر

یکی از مشکلات تصاویر مربوط به دفاع مقدس، فقدان اطلاعات دقیق مکان تصویربرداری است و همان‌طور که سیدعباس میرهاشمی مؤسس و رئیس انجمن عکاسان انقلاب و دفاع مقدس اشاره کرده است: «مهم‌ترین مشکل ما این بود که متأسفانه عکاسان هیچ اطلاعی از محل عکاسی نداشتند» (میرهاشمی، ۱۳۸۹: ۱۵). این مسئله درباره تصاویر شهید مدنی در مناطق جنگی به‌وفور وجود دارد. تصاویر ایشان در ستاد پشتیبانی جنگ و کمک‌رسانی‌ها و اعزام‌ها در تبریز مشخص است؛ ولی تصاویر ایشان در مناطق جنگی مشخص نیست که مربوط به کدام مناطق است؛ البته در برخی از تصاویر ایشان، مکان‌ها خاص هستند و قابلیت شناسایی را دارند؛ ولی بخش عمده تصاویر، قابلیت شناسایی مکان را ندارند.

۵. عدم درج تاریخ عکس‌های شهید مدنی در مناطق جنگی

یا پشت جبهه

یکی از مشکلات تصاویر شهید مدنی در مناطق جنگی یا فعالیت‌های ایشان در پشتیبانی جنگ نیز عدم درج تاریخ برای تصاویر است و از جمله مشکلاتی که همواره در عکس‌های غیرحرفه‌ای وجود دارد، قیدنشدن تاریخ عکس در پشت تصاویر است. هرچند حضور شهید مدنی در دفاع مقدس نزدیک به یک سال بوده است، قیدشدن تاریخ زمانی تصاویر به تحلیل پژوهشگران کمک شایانی می‌کند.

مصادیقی است. یافته‌های پژوهش، برآمده از گفتگوهای مستمر نگارنده با نزدیکان، همراهان، خانواده و محافظین ایشان است؛ این یافته‌ها نشان می‌دهند: اول) در منازل رزمندگان و دوستان شهید مدنی، تصاویر فراوانی از شهید محراب آیت‌الله مدنی وجود دارد که بخشی از این تصاویر مربوط به دفاع مقدس است؛ دوم) تصاویر غیرحرفه‌ای و آماتور از شهید مدنی با مشکلاتی از نظر کیفیت، کادربندی و زیبایی‌شناسی مواجه‌اند؛ اما به لحاظ محتوایی، اطلاعات مفیدی در اختیار پژوهشگران تاریخ شفاهی قرار می‌دهند؛ سوم) برای برخی از رویدادها و کنش‌های آیت‌الله مدنی، خاطرات اندکی وجود دارند و حتی مطالبی از خاطرات حذف شده‌اند؛ اما تصاویر غیرحرفه‌ای در شرایط مختلف از شهید مدنی به طرح مسئله، سازماندهی پژوهش، پیگیری یک مسئله تاریخی، پاسخ به مجهولات مورخ و پژوهشگر تاریخ، تبیین‌کننده یک فرضیه و مسائلی از این دست منجر شده است؛ چهارم) درباره دلایل اهمیت عکس‌های غیرحرفه‌ای برای تدوین تاریخ شفاهی آیت‌الله مدنی در دفاع مقدس و سایر رویدادهای تاریخی به مسائل زیر اشاره می‌شود: تمایل نداشتن آیت‌الله مدنی به تصویربرداری و فیلم‌برداری از ایشان و کمبود تصاویر رسمی و حرفه‌ای از اقدامات ایشان (همین مسئله عکس‌های غیرحرفه‌ای ایشان را ارزشمند می‌کند)؛ انتقال معنا و مفهوم به مخاطبان داخلی و خارجی از طریق تصاویر شهید مدنی و بازتاب تصاویر ایشان در محافل مختلف و جریانات سیاسی؛ کمبود ابزارهای تصویربرداری منجر شد تصاویر غیرحرفه‌ای، پشتیبان و تکمیل‌کننده تصاویر ایشان باشند که کمک شایانی برای تاریخ شفاهی زندگانی و اقدامات ایشان است؛ پنجم) مشکلات و کاستی‌های مربوط به تصاویر غیرحرفه‌ای از شهید مدنی به قرار زیرند: مشخص نبودن ارگان و مرکزی برای تحویل گرفتن تصاویر شهدای محراب و دفاع مقدس، دسترسی آسان نداشتن به آرشیو عکس شهید محراب در خبرگزاری‌های فعال در جنگ تحمیلی، نگرش غیرجدی ارگان‌های دولتی به تصاویر مردمی و غیرحرفه‌ای مربوط به شهید مدنی در دفاع مقدس، کمبود اطلاعات درباره مکان تصویر، درج‌نشدن تاریخ عکس‌های شهید مدنی در مناطق جنگی یا پشت جبهه و کیفیت پایین تصاویر و فقدان توجه به زیبایی‌شناسی عکس؛ ششم) مصادیق فراوانی وجود دارند که پیوست تصاویر و عکس‌های آماتور به جذابیت خاطرات شفاهی آیت‌الله مدنی می‌افزاید و در عین حال، مستندکننده خاطراتی است که صرفاً دارای یک روای است و افراد دیگر شاهد آن ماجرا یا رویداد نبوده‌اند.

در جنگ تحمیلی علیه نیروهای انقلاب اسلامی است. اصغر حیدری که از فرهنگیان بازنشسته تبریز است، در گفتگو با بنده درخصوص آرشیو عکس مربوط به شهید مدنی اشاره کردند: «یکی از دوستان دو سه تا عکس منتشر نشده از جسد شهید مدنی برای بنده فرستاد و باید در کامپیوترم جست‌وجو کنم» (مصاحبه نگارنده با اصغر حیدری، ۱۳۹۹/۰۴/۱۶). باید اشاره کنم ایشان ۲۱ تصویر برای نگارنده این مقاله ارسال کرد که نوزده عکس را بنده در آرشیو خود داشته‌ام؛ اما دو عکس از پیکر شهید مدنی را تا الان ندیده بودم و تا کنون منتشر نشده بود و به دلیل وضعیت عکس، لزومی به انتشار آن از طریق بنده وجود نداشت. در ادامه، مسئله تصاویر شهید مدنی درباره جنگ و استنادات به آن بررسی می‌شود.

الف. در اختیار داشتن تصاویر جنگ مربوط به شهید محراب آیت‌الله مدنی در آلبوم‌های شخصی،

ب. استناد به تصاویر شهید مدنی برای بیان خاطرات دفاع مقدس،

ج. لزوم مستندسازی تاریخ شفاهی آیت‌الله مدنی با تصاویر و عکس‌های آرشیوی،

د. مصادیق کاربست تصاویر غیرحرفه‌ای برای تقویت تاریخ شفاهی عملکرد شهید مدنی در دوران جنگ،

۱. اهتمام شهید مدنی به ازدواج رزمندگان اسلام در جنگ تحمیلی،

۲. حضور در مراسم بدرقه رزمندگان تبریز به مناطق جنگی،

۳. پوشیدن لباس رزم

۴. مسافرت به استان‌های مختلف برای تبلیغ مسائل جنگ،

۵. حضور نیروهای انقلابی و رزمندگان در منزل شهید مدنی،

۶. مشارکت آیت‌الله مدنی به دور از تشریفات در رویدادهای

مختلف با جنگ

۷. تزریق روحیه به رزمندگان،

۸. بدرقه رزمندگان با قرآن در مراسم اعزام نیروها،

۹. تجلیل از سرباز نمونه در دوران جنگ توسط آیت‌الله مدنی،

۱۰. سرکشی و حضور در پادگان نظامی تبریز و سالن غذاخوری.

نتیجه

در این مقاله تلاش شده است به این سؤال پاسخ داده شود که عکاسی غیرحرفه‌ای در تدوین تاریخ شفاهی عملکرد شهید محراب آیت‌الله مدنی در دفاع مقدس دارای چه ظرفیت‌ها، کاستی‌ها و

منابع

الف. کتاب‌ها

- شعر دوست، علی اصغر، (۱۳۷۷)، *یادگار روزگار*، سروش، تهران.

- صالحی، علی و آرزو علیزاده، (۱۳۹۳)، *مجموعه مقالات تاریخ شفاهی ایشار و شهادت: نهمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی*، نشر شاهد، تهران.

- قربی، سید محمدجواد، (۱۴۰۰)، *عملکرد و فعالیت‌های شهید محراب آیت الله مدنی (ره) در جنگ تحمیلی*، طرح پژوهشی بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

- قربی، سیدمحمدجواد، (۱۳۹۹)، *مهاجر فی سبیل الله؛ ویژه نامه شهید محراب آیت الله سید اسدالله مدنی*، انتشارات فرهیختگان دانشگاه، تهران.

- قربی، سیدمحمدجواد قربی، (۱۴۰۰)، *سیدالعلماء الاعلام: تاریخ شفاهی زندگانی، شخصیت و فعالیت‌های شهید محراب آیت الله مدنی دهخوارقانی (ره)*، نشر شاهد، تهران.

ب. مقالات

- قزوینی، حمید، (۱۳۹۶)، «سبب عکس و تاریخ شفاهی»، *تارنمای تاریخ شفاهی ایران*، هشتم آذر.

ج. پایان‌نامه‌ها

- خامسی، رضا، (۱۳۹۰)، *بررسی تأثیر ارزش‌های مذهبی بر عکاسی جنگ ایران و عراق، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی*.

- رکابدار، مونا، (۱۳۹۶)، *بررسی اهداف تولید عکس جنگ در طول دوران دفاع مقدس (جنگ عراق علیه ایران ۱۳۵۹-۱۳۶۷) و کارکردهای مؤثر و متفاوت آن پس از جنگ*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس بین‌المللی فارابی دانشگاه هنر تهران.

- شهابی، سارا، (۱۳۹۴)، *بررسی مقایسه‌ای کتاب‌های عکس جنگ در دوران جنگ و سال‌های پس از آن در ایران؛ بخش عملی عکاسی از مناطق جنگی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای کاربردی دانشگاه هنر تهران.

- عسگری کیا، فرشاد، (۱۳۹۸)، *تحلیل محتوای تاریخی عکاسی جنگ تحمیلی ایران و عراق در فاصله سال‌های ۱۳۶۱-۱۳۵۹*، رساله دکتری تخصصی، دانشکده علوم نظری و

مطالعات عالی هنر دانشگاه هنر تهران.

- علیزاده، آرزو، (۱۳۹۴)، *بررسی جایگاه عکس و عکاسی در تدوین تاریخ شفاهی دفاع مقدس (مورد پژوهی عکس رزمندگان یزدی)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای تجسمی دانشگاه هنر.

- کیانی‌رضایی، مهسا، (۱۳۹۷)، *تحلیل نشانه‌شناسی بصری عکس‌های دوران دفاع مقدس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده هنر و معماری دانشگاه سیستان و بلوچستان.

د. روزنامه‌ها

- آقایی، مجتبی، (۱۳۸۵): «عکاسی جنگ هرگز جدی گرفته نشد»، روزنامه رسالت، یازدهم تیر، شماره ۵۹۰۱.

- رهنما، مریم، (۱۳۹۲)، «انقلاب، جنگ و دوربین‌ها: درباره عکاسی جنگ و تأثیرش بر فضای عکاسی ایران»، روزنامه اعتماد، دهم مهر، شماره ۲۷۹۲.

- میرهاشمی، سیدعباس، (۱۳۸۹)، «قصه سانسور نداریم: گفت‌وگو با سیدعباس میرهاشمی»، گفتگو از یلدا معیری، روزنامه شرق، چهارم مهر، شماره ۱۰۷۱.

ه. مصاحبه‌ها

- خاطرات مکتوب دکتر جواد منصوری برای نگارنده، شهریور ۱۴۰۰.

- آسایش جاوید، اصغر (۱۳۹۹/۰۵/۱۵)، *مصاحبه‌گر: حرفه راوی: سن راوی: محل مصاحبه*.

- مصاحبه نگارنده با اصغر حیدری، تبریز، شانزدهم تیر ۱۳۹۹.
مصاحبه نگارنده با اصغر دولت‌شاه، خرم‌آباد، سی و یکم خرداد ۱۳۹۹.

- مصاحبه نگارنده با آیت‌الله سید مجتبی طاهری خرم‌آبادی، قم مقدس، اول تیر ۱۳۹۹.

- مصاحبه نگارنده با بهزاد پروین قدس، تبریز، دوم اردیبهشت ۱۳۹۹.

- مصاحبه نگارنده با جعفر رضایی، تبریز، چهاردهم مرداد ۱۳۹۹.
مصاحبه نگارنده با حجت‌الاسلام ایوب حسن‌زاده، تهران، بیست و چهارم مرداد ۱۳۹۹.

- مصاحبه نگارنده با حجت‌الاسلام حسن ایمانی‌نسب، خرم‌آباد، اول خرداد ۱۳۹۹.

- مصاحبه نگارنده با حسن بهرامی، خرم‌آباد، نهم تیر ۱۳۹۹.

- مصاحبه نگارنده با حسین جباری‌پور، تبریز، هجدهم تیر ۱۳۹۹.

- مصاحبه نگارنده با خانم صدیقه صارمی، تبریز، سی و یکم فروردین ۱۳۹۹.
- مصاحبه نگارنده با خانم طاهره احمدی ملامحمود، تبریز، سیم شهریور ۱۴۰۰.
- مصاحبه نگارنده با خانم هدی مهدی‌زاد، تبریز، اول اردیبهشت ۱۳۹۹.
- مصاحبه نگارنده با دکتر احمدحسین انزابی، تبریز، جلسه دوم، هجدهم مهر ۱۴۰۰.
- مصاحبه نگارنده با دکتر جواد منصوری، تهران، هشتم اردیبهشت ۱۳۹۹.
- مصاحبه نگارنده با دکتر سید کاظم اکرمی، تهران، شانزدهم اردیبهشت ۱۳۹۹.
- مصاحبه با سیده ربابه مدنی دختر شهید مدنی، قم مقدس، دهم تیر ۱۳۹۹.
- مصاحبه با مجید آقابالایی، تبریز، بیست و سوم مرداد ۱۳۹۹.
- مصاحبه با محمدحسین آقابالایی، تبریز، بیست و سوم مرداد ۱۳۹۹.
- مصاحبه با ناصر برپور، تبریز، بیست و دوم مرداد ۱۳۹۹.
- مصاحبه با ناصر یاری، تبریز، دوازدهم مرداد ۱۳۹۹.
- گفتگوی تلفنی با ابراهیم سلیمانی، مرداد ۱۴۰۰.

